

SHARQIY YEVROPA MAMLAKATLARIDA DEMOKRATIK INQILOBLAR VA SOTSIALISTIK LAGERNING PARCHALANISHI

*Yo'ldosheva Nodira Karamatovna
Muhammadiyev Fayzulla Toshtemirovich
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
4- bosqich Tarix yo'nalishi talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharqiy Yevropa mamlakatlarida sotsialistik tuzumning ag'darilishi turlicha ko'rinishda amalga oshirilishi hamda qayta qurish davrida faol islohotlar olib borgan, mafkuraviy plyuralizmni o'rnatgan va rahbarlari o'zgarish muqarrarligini his qilgan mamlakatlarda sotsializmning qulashi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Sotsializm, "Birdamlik" kasaba uyushmasi, NATO, Etnik mojaro, Ko'ppartiyaviylik prinsipi, plyuralizm va hk

Kirish: Sharqiy Yevropa mamlakatlarida sotsialistik tuzumning ag'darilishi turlicha ko'rinishda amalga oshirildi. Qayta qurish davrida faol islohotlar olib borgan, mafkuraviy plyuralizmni o'rnatgan va rahbarlari o'zgarish muqarrarligini his qilgan mamlakatlarda sotsializmning qulashi ancha silliq kechdi. «Polshada aholining mamlakatdagi sotsialistik tuzumdan norozilik namoyishlari 1988-yildan boshlab kuchayib bordi va ular siyosiy islohot, Lex Valensa boshchiligidagi "Birdamlik" kasaba uyushmasining erkin faoliyat yuritish huquqini talab qildi. 1989-yili bo'lib o'tgan saylovlar hukmron Polsha birlashgan ishchi partiyasining (PBIP) obro'yi tushib ketgani ayni paytda muxolifatdagi "Birdamlik" kasaba uyushmasining ommalashib borayotganini ko'rsatdi. Yangi tarkibdagi parlament konstitutsiyaga o'zgartirish kiritib, Polshani demokratik huquqiy davlat deb e'lon qildi. PBIP o'z faoliyatini to'xtatdi.

Asosiy qism: Ruminiyada kommunistik rejimning qulashi jiddiy harbiy to'qnashuv oqibatida yuz berdi. 1989-yil dekabrda Timishoara shahrida aholining Nikolay Chaushesku rejimiga qarshi namoyishi va bu voqea qatnashchilarining Ruminiya maxfiy xizmati xodimlari tomonidan o'qqa tutilishi mamlakat bo'ylab qo'zg'olonning boshlanishiga olib keldi. Armiya qo'zg'olonchilar tomoniga o'tdi. Bir necha ming kishilik olomon tank qismlari yordamida Davlat kengashini qamal qildi. Qo'zg'olon Nikolay Chaushesku va uning rafiqasini sud qilish, sudning hukmiga ko'ra otib tashlash jarayoni bilan tugadi. Qo'zg'olonda mingdan ortiq kishi halok bo'ldi. Hokimiyat qo'zg'olon kunlari tashkil qilingan Milliy qutqarish fronti qo'liga o'tdi. Qo'mita raisi bo'lgan Ion Iliyesku 1990-yilgi saylovlarda mamlakat prezidenti etib saylandi. Ikkinchi jahon urushidan keyingi eng muhim voqealardan biri

Germaniyaning birlashishi bo'ldi. 1980-yillar oxirida Germaniya Demokratik Respublikasida ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy inqiroz avj olib, 1989-yil noyabrda ikki nemis davlatini ajratib turgan Berlin devorining qulashiga olib keldi. Bu amalda ikki Germaniya o'rtasidagi chegaraning ochilishi edi. 1990-yil sentabr oyida Moskvada ikki nemis davlatini bitta — Germaniya Federativ Respublikasiga birlashtirish to'g'risida shartnoma imzolandi. Asosan tinch yo'l bilan amalga oshirilgan demokratik inqiloblar natijasida Sharqiy Yevropa davlatlari rivojlanishning iqtisodiy va siyosiy yo'nalishi qilib Yevropa ittifoqini tanladi. Sharqiy Yevropaning ko'pchilik davlatlari NATO'ga a'zo bo'ldi. Bozor iqtisodiga jadal o'tish bir qator jiddiy muammolarni keltirib chiqardi. Inflyatsiya darajasi va ishsizlikning oshishi, turmush darajasining pasayishi, jamiyatning boylar va ko'p sonli o'ta kambag'allarga ajralishi kuzatildi. Natijada aholi islohotlar uchun javobgar bo'lgan hukumatni qo'llamay qo'ydi. Polshada ijtimoiy muhitning o'zgarishi natijasida 1990-yillarning eng mashhur siyosatchilaridan biri Lex Valensa prezidentlik saylovlarida mag'lubiyatga uchradi. Kuchli mafkuraviy bosimga qaramasdan so'llar Litvada, keyinchalik Albaniyada hokimiyatga keldi. O'zgarishlar boshqa Yevropa mamlakatlariga nisbatan Yugoslaviyada biroz murakkab kechdi. Oltita respublikadan tashkil topgan Yugoslaviya Federativ Respublikasida sotsialistik tuzumning qulashi millatchi va ayirmachi kuchlarning faollashuvi uchun imkoniyat yaratdi. Oqibatda 1991–1992-yillarda Yugoslaviya davlati tarqalib ketdi. Faqat Serbiya va Chernogoriya federatsiyada qoldi. Sloveniya, Xorvatiya, Bosniya va Gersegovina hamda Makedoniya mustaqil davlatlarga aylandi. Biroq mustaqil davlatlarga ajralish etnik ziddiyatlarni keskinlashtirib yubordi. 1990-yildan keyin Serbiyada musulmon-albanlar o'zining Kosovo Respublikasini e'lon qildi. Bu Serbiya bilan qurolli mojaroga olib keldi va unga NATO aralashdi. 1999-yili NATO qo'shinlari Yugoslaviyani bombardimon qildi. Mojaro Yevropa miqyosidagi inqirozga aylandi. Yana bir og'ir vaziyat Bosniya va Gersegovinada vujudga keldi. Bu yerda serb, xorvat va musulmonlar tarixan qo'shni yashagan. Shu sababli etnik farqqa diniy ziddiyat ham qo'shildi. Bosniya va Gersegovinada milliy ziddiyatlar alohida keskin tus oldi. Aholining yarmini tashkil qilgan serblar Yugoslaviya tarkibidan chiqishni istamadi va o'zining Bosniya serb respublikasini e'lon qildi. 1992–1994-yillari serb, musulmon va xorvatlar o'rtasida harbiy mojaro boshlanib ketdi va bu tinch aholi orasida ham ko'plab qurbonlarga olib keldi. Bosniyadagi etnik mojarolarni bartaraf qilish uchun bu yerga BMT tinchliksevar kuchlari kiritildi va urush harakati to'xtatildi. 2006-yili o'tkazilgan referendum natijasiga ko'ra, Chernogoriya Serbiyadan ajralib chiqdi. Yugoslaviya Respublikasi barham topdi. Chexoslovakiya milliy muammolarni hal qilishning tinch yo'lini tanladi. 1992-yili o'tkazilgan referendum natijasiga ko'ra, mamlakat aholisi bo'linishga qaror qildi. Bo'linish jarayoni jiddiy muhokama qilinib, puxta tayyorlandi. 1993-yil 1-yanvardan jahon xaritasida ikkita mustaqil davlat — Chexiya Respublikasi

va Slovakiya Respublikasi paydo bo'ldi. Sharqiy Yevropa mamlakatlarida yuz bergan voqealar sezilarli xalqaro siyosiy o'zgarishlarga olib keldi. Bu mamlakatlarni endi G'arbiy Yevropa davlatlarining iqtisodiy va harbiy-siyosiy tashkilotlari — avvalo YI va NATO o'ziga jalb qildi. Vengriya, Latviya, Litva, Estoniya, Polsha, Sloveniya, Slovakiya va Chexiya, Ruminiya va Bolgariya YIga a'zo bo'ldi. Bu mamlakatlarda demokratik an'analar mavjud bo'lgani va G'arbiy Yevropa bilan umumiy sivilizatsiyaga mansubligi ular rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

XULOSA

Markaziy va Sharqiy Yevropa mamlakatlarida aholi yashash darajasining o'sgani jamiyatda demokratik islohotlarga ishonchni kuchaytirdi. Ammo bu mamlakatlarning ko'pchiligida ishsizlik ancha yuqori, aholining bir qismi G'arbiy Yevropaning rivojlangan davlatlariga chiqib, ish izlashga majbur bo'lmoqda. Shunga qaramasdan Markaziy va Sharqiy Yevropa G'arbiy Yevropa bilan iqtisodiy va madaniy tenglik sari dadil qadam tashlamoqda. Bu davlatlarning eng katta muammolaridan biri jamiyatda korrupsiya darajasining yuqoriligi bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Аджемоглу Д., Робинсон Дж. А.. Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты. М.: АСТ, 2016 — 172—184 bet. ISBN 978-5-17-092736-4.

Golitsyn Anatoliy. New Lies for Old: The Communist Strategy of Deception and Disinformation. N.Y., 1984. 412 p.

Мянович Т. Тень КГБ в ореоле Горбачёва. Немецкая книга о перестройке // Континент. М; Париж, 1992. № 71. С. 218.

Конституция Союза Советских Республик Европы и Азии (проект А.Д.Сахарова).

Shuhrat Ergashev, Begzod Xodjayev, Jamshid Abdullayev "O'rta ta'lim muassasalarining 11-sinf va O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi o'quvchilari uchun darslik" Toshkent-2018